

Живописна збірка Новомалинського замку XIX ст.

Новомалинський замок – одна з найвизначніших магнатських резиденцій на Волині. Він побудований у кінці XVI ст. князем Скригайлом Ольгердовичем. Протягом існування замку його власниками були відомі шляхетські роди: Єло-Малинських, Сосновських, Довгеллів.

Мистецька збірка замку почала формуватися за володіння Сосновських. Представники цієї родини зібрали у замку колекцію картин, скульптур, речей декоративно-ужиткового мистецтва. Цю традицію продовжили і представники роду Довгаллів.

Левову частку мистецької колекції у Новомалині становив живопис. Живописна збірка була представлена картинами та портретами відомих історичних постатей того часу. Це, зокрема, “Видіння Святого Ієроніма”, “Сусанна і старці”, “Лот з дочками”, “Едуард I прощається зі своєю сім’єю”, “Портрет невідомого в червоній шубі”, портрети князя Василя-Костянтина Острозького, його дружини Софії Тарнавської. Ця колекція у 1918 р. була конфіскована, і таким чином врятована від загарбників тодішнім директором Острозького музею Й. Новицьким.

У 1883 р. у Новомалинському замку М. Кітіцин виявив портрет князя Костянтина-Василя Острозького та його дружини Софії Тарновської. Портрети належали колекціонеру О. М. Лазаревському, про них були зроблені публікації в журналі “Киевская старина” (1883 р.). Згодом портрет князя потрапив до краєзнавчого музею в Житомирі, а портрет Софії Тарновської був втрачений. Але залишилися фотографії з цих портретів фотографа Мартвіха. У тому ж 1883 р. учитель малювання Острозької гімназії Сваричевський зробив копію портрета К.-В. Острозького, яка нині експонується в краєзнавчому музеї Острога. На фотографії Мартвіха видно, що портрет князя не прямокутної, а овальної форми. Очевидно, це пізня копія з прижиттєвого портрету. Майже ідентичними з нею за формою, розмірами і композицією є копії з портретів сина В.-К. Острозького князя Януша Острозького та дружини Іллі Острозького Беати Костелецької, що експонуються в Острозькому краєзнавчому музеї. Це може свідчити про те, що вони створювались одночасно для однієї галереї, яка, можливо, була у Новомалинському замку. Існують ще дві копії XIX ст. із того самого портрету К.-В. Острозького (нині знаходяться в історичних музеях Москви і Львова). На портреті з Новомалинського замку К.-В. Острозький виглядає набагато молодшим, ніж на портретах із Львівського національного музею українського мистецтва. Очевидно, портрет створений у

1560-1580-ті роки, коли політична і економічна могутність князя досягла свого апогею. Це пояснює ідеально типізоване зображення, характерне для портретів доби Відродження, у якому особистість сприймалась як універсальний носій чеснот людства взагалі, ширший від будь-якої соціальної групи, тому ідеальне узагальнення образу, поєднане з виявленням індивідуальних рис, переважали над соціальною характеристикою. Портрет К.-В. Острозького тісно пов'язаний з таким західноєвропейським ренесансним еталоном. Проте в ньому є одна деталь, що більше не зустрічається в жодному портреті того часу. Князь пересипає з руки в руку золоті монети. Цю деталь по-різному намагались пояснити мистецтвознавці. На думку П. Білецького, гроші в руках князя означали, що він передавав церкві якусь певну суму грошей; на думку Р. Михайлової гроші принесли від себе копіїсти, а насправді князь тримав у руках вервечки, або якусь іншу річ. Також цікаву версію щодо загадки портрета князя висловив у історичному романі "Реліквія" письменник П. Крालюк: "спочатку князь був зображений з якоюсь цінною річчю, яку пізніший копіїст дозволив собі "переінакшити" [5; 248 с.]. Ліва рука князя, розвернута долонею догори, явно підставлена під монети, які падають в неї з правої руки. За часів князя К.-В. Острозького монети, скріплені ланцюжком, могли служити і чотками. Ця деталь була головною в характеристиці портретованого. Вона розповідала про сутність його особистості – особливу набожність, релігійність, або ж активну економічну діяльність, розбудову князівства, накопичення капіталу, що з позицій гуманістів Ренесансу розцінювалось позитивно, оскільки багатство, використане для інших, не було метою життя і не обмежувало вищих духовних стремлень особистості. Отже, цей портрет виявляє ще одну важливу рису українського ренесансного портрету. Поряд з узагальнюючою ідеальною типізацією, підведенням особистості під якийсь певний еталон, майстри Відродження намагались виявити в ній щось незвичне, оригінальне, неповторне, характерне тільки для неї, навіть якщо це і не вкладалося в загальноприйнятий стандарт, що ставав все менш регламентованим.

Портрет дружини князя К.-В. Острозького – Софії Тарнавської на світлині Мартвіха, очевидно також є пізньою копією XIX ст. із прижиттєвого портрету. Портрет дружини старшого брата К.-В. Острозького – Іллі – Беати Костелецької зберігся в копії XVII ст. Ці портрети дають уяву про жіночий ренесансний портрет, у якому домінує синтетична ідеальна типізація образів. Портрет Беати донаторський, про що свідчить сувій в руці Беати; він міг бути написаний для рівненського костелу, заснованого нею в 1548 році. Можливо також, що портрет малювати з більш раннього зображення, написаного до дня весілля Беати з князем Іллею Острозь-

ким, що відбулося 14 лютого 1539 року. Сукню Беати прикрашають два намиста з перлів, скріплені нагрудною прикрасою – канаком.

Портрет Софії Тарнавської міг бути створеним між 1553 роком її шлюбу з Костянтином-Василем Острозьким та 1570 роком її смерті (ідеалізація зовнішності не дає можливості визначити вік портретованої). Софія Тарновська, як свідчить епітафія на її надгробку, “найпрекрасніша душею та обличчям, а насамперед величчю духу, мудрістю, шляхетністю, ласкавістю, любов’ю до Бога і милосердям до людей”. Очевидно, той самий майстер є автором і портретів Острозьких княгинь. Постаті зображених зрізані нижнім краєм рами по пояс і руки покладеш на нижній брусок рами. Такі композиції доволі часто зустрічаються в західноєвропейському мистецтві. Портретовані зображені ніби у вікні будинку, а їх руки покладені на підвіконня. Тут простежується ренесансна концепція “картини-вікна”, пов’язана зі створенням реального вікна з прозорим склом. Картина сприймалась як вікно, у якому художник розглядав все, що там намальовано. Портрети княгинь приваблюють своєю красою. В них втілилось ідеальне синтетичне уявлення гуманістів про прекрасну жінку, в якій шляхетна стрункість постаті з розвинутими, але не надто підкресленими формами поєднується з витонченістю рис обличчя. Загальногуманістичний ідеал не позбавлений соціальної конкретності. Беата та Софія – зразкові придворні дами, яких відзначають багате вбрання, гідна постава, витончені риси. Але соціальна характеристика не переважає над гуманістичним ідеалом.

На українських землях склалися окремі типи портретів – міщанства, духовенства, шляхти, козацтва, що відповідало соціальному поділу суспільства. Вони мають багато спільних рис, які найвиразніше втілені у портреті шляхти, так званому “сарматському портреті”. До цього типу належить і “Портрет невідомого у червоній шубі”. Підкреслене почуття гідності, власної значимості передано у сарматського портреті за допомогою достатньо простих, але надзвичайно виразних засобів – зображенні людського тіла й антуражу у вигляді площини форм, підкреслених лінією, відсутності глибини і перспективи в передачі інтер’єру, включенні до складу композиції гербів і пояснювальних, переважно біографічних, написів. Постійна загроза нападу Туреччини формувала ідеал доброго лицаря-християнина. На основі цього ідеалу героя, що уславив себе в боях, виникла теорія “*Homo militaris*”, яка воскрешала стереотипи мислення лицарських середньовічних орденів і ставала стрижнем лицарського сарматського портрету, в якому головним критерієм вартості людини вважалась войовничість, належність до нащадків мужнього племені сарматів. Портретований сприймався, насамперед, як носій лицарського статусу,

захисник вітчизни. Головні риси сарматського парадного портрету – родовий герб, панегіричні написи, тверда, впевнена постава, гонорові жесты рук, що завзято тримаються в боки або тримають атрибути влади чи зброю. Чи не найхарактернішою деталлю стає рука, покладена на ефес шаблі. Фізіономічна точність, навіть підкреслення до гротеску індивідуальних особливостей обличчя, не розкривали індивідуальних характерів, тому що головним в оцінці людини були не її особливі риси, а спільність із войовничим плем'ям нащадків сарматів. За таким зразком намальовані портрети дітей і онуків К.-В. Острозького. Я. Бондарчук зазначає, що “В цьому творі поєдналися кращі досягнення українського портретного малярства XVIII ст.” [6; 51 с.].

У наукових колах висловлена гіпотеза про те, що це портрет Байди Вишневецького. Але відомий мистецтвознавець М. Бендюк стверджує, що це портрет придворного слуги князя К.-В. Острозького Яна Богдана Сусли, який прославився своєю надмірною любов'ю до їжі [1]. Роботи невідомих авторів, такі як “Сусанна і старці” (або “Спокуса Сусанни”), “Видіння Св. Ієроніма” та інші нині експонуються у Острозькому краєзнавчому музеї. Ці картини яскраво виражають емоції зображуваних, палітра кольорів дуже насичена і переважно темна. Отже, можна зробити припущення, що це роботи доби Ренесансу. Ймовірно, вони придбані власника десь з-за кордону, або ж подаровані господарям маєтку.

Отже, живописна збірка Новомалинського замку представлена картинами і портретами невідомих художників. Всі роботи виконані на професійному рівні, отже можна зробити припущення, що вони або виконувалися на замовлення заможних людей, або були придбані власниками замку з-за кордону. Нині, в силу різних обставин, збірка розпорошена по різних музеях України. Картини: “Видіння Святого Ієроніма”, “Сусанна і старці”, “Лорд з дочками”, “Едуард I прощається зі своєю сім'єю”, “Портрет невідомого в червоній шубі” зберігаються у Острозькому краєзнавчому музеї, портрет князя В.-К. Острозького у Житомирі, багато речей колекції було втрачено.

Література

1. Інтерв'ю з М. М. Бендюком, мистецтвознавцем, реставратором. (3.02.2011р.)
2. Фонди історико-культурного заповідника м. Острога – (Фонди ОДПКЗ).– Фонд 1. – Опис 7. – Справа 3.– Одиниць зберігання 18. – 18 арк.
3. Фонди історико-культурного заповідника м. Острога – (Фонди ОДПКЗ).– Фонд 2 – Опис 4. – Справа 9. – Одиниць зберігання 9. – 5 арк.
4. Архів князів Сангушків. – Львів, 1887.
6. Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування. – Наук. збірник. Випуск 1. – Острог, 2005. – 103 с.

5. Реліквія: [роман] / Петро Кралюк. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2010. – 290 с.

6. Бондарчук Я. В., Бендюк М. М. Портрети князів Острозьких XVI – першої половини XVII століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&task=view&id=1277&Itemid=25.

Софія Острозька, з Тарновських (1534-1570).
Дружина князя Костянтина-Василя Острозького